

Biró Mónika Anita
FELJEGYZÉSEK GILEÁDBÓL

*„Egészen addig soha nem kételkedtem komolyan
Gileád teológiájának helyességében,
de főként az igazságosságában nem. Ha kudarcot
vallottam a tökéletesség terén, azt a következtetést
vontam le belőle, hogy én hibáztam. De amint rájöttem,
min változtatott Gileád, mit tett hozzá és mit hagyott ki,
attól félttem, megrendül a hitem.”*

(Agnes Jemima)

Abszolút maszkulin hatalom, szexuális erőszak, vallási fanatizmus, korlátozott tudás, kényszerű biológiai reprodukció, tömeges gyilkosságok, agresszió, terror – nagyvonalakban ezek a tényezők jellemzik Margaret Atwood disztópikus világát, avagy Gileádot. A kanadai író nő az időközben világsikerré vált *A Szolgálólány meséje* (eredeti angol címe: *The Handmaid's Tale*, első megjelenés dátuma: 1985) című regényének folytatását több mint 30 évnyi várakozás és találgatás után írta meg, végre válaszokat adva a több évtized alatt felgyűlt kérdésekre. Az első könyv befejezése valóban hagyott némi bizonytalanságot maga után, így az olvasókban jogosan tevődhetett fel a kérdés: „Most akkor hogyan tovább?” Az első könyv az elmúlt években világszintű ismertségre tett szert, s sikerét ugyan részben az HBO által készített adaptációs sorozatnak köszönhetette, amely az elsőt követő évadokban folytatta is az Atwood által megírt történetet (ahhoz történetileg hű maradva), mégis a regénybeli történet üres helyeinek kitöltése, a kérdések megválaszolása még mindig Atwoodra várt.

A *Testamentumok*¹ ugyanakkor nem csupán folytatása, hanem kiegészítője is az első könyvnek. Ez a (politikai) science fiction három különböző „kasztba” tartozó, teljesen másképpen szocializálódott, eltérő társadalmi szerepkörökben álló nő életének részleteit mutatja. Míg az első könyvben a gileádi úgynevezett Szolgálólány, Fredé történetét

1 Margaret Atwood: *Testamentumok*. Budapest, 2019, Jelenkor Kiadó.

és társadalmi helyzetét ismerhettük meg, addig a második könyv a Parancsnok-családok életének rendszerébe, a Nénik intézményének felépítésébe és funkcióiba, illetve a külföldi (kanadai) társadalmak tereibe és mozgalmaiba enged betekintést. A három női elbeszélő (Agnes, Nicole és Lydia néni) története részletekben, fejezetenként szabályosan váltakozva követi egymást egyfajta lineáris időrendi sorrend alapján, amelyben a három nő élete, tevékenysége nagyrészt párhuzamosan, majd a szereplők találkozását követően összekapcsolódva halad, mígnem végül közös törekvéseik, együttműködésük alapozza meg Gileád bukását.

Ezek alapján a könyv a fiktív társadalom más női rétegeinek körébe is beengedi az olvasót, azonban ez a könyv sem enged különösebben közelebb az uralkodó gileádi férfiak világához, ideológiai rendszeréhez (néhány férfi szereplő életének egy-egy szegmense megjelenik, s ezáltal jellemük kis része ki is rajzolódik). A női szemszög és a női beszéd erős jegyekkel és sajátosságokkal rendelkezik, ám kizárólagos előtérbe helyezése így ambivalenssé válik. Egyrészt pozitív a remekül megfogalmazott és kifejezett női perspektíva. Látszólag kiegyenlítetté válik a tartalom és a forma, hiszen a férfiak által uralt társadalmi rendszer leírása, a történések elbeszélése női elbeszéléssé válik, sőt az aktív szerepek is a nőknek osztódnak ki, így a dominanciával együtt járó megszólalás és elbeszélés joga pont az erőszakos módon alárendelt társadalmi pozícióba juttatott nők kiváltságává válik Atwood elbeszélésében. Másrészt a férfi beszéd elnémítása a személyes, illetve csoportos motivációk, ideológiák hiányában aszimmetrikussá teszi a teljes társadalom- és korrajzot. Egy ilyen disztópikus, nemek által orientált, diktatórikus rezsím bemutatása során felettébb érdekes lenne az előzmények, az alapvető ideológiák, az uralkodó csoport(ok) megismerése, s mégis ezt az író az olvasók képzeletére bízta. Így ha már folytatást várt (és ezt kifejezetten kielégítő minőségben meg is kapta) a nagyközönség, akár egy az előzményeket tárgyaló könyvet is el lehetne képzelni a Gileádról szóló regények sorában.

Az előzmények ismertetését célzó elvárásomat nagyrészt a regény narratív kerete és szerkezete is megelőlegezi: a fejezetek alcímei a szövegeket tanúvallomásoknak (a két fiatal lány esetében) és holográf-nak (Lydia néni írása) titulálják. Ehhez járul hozzá a regény utószava is, a távoli jövőben, vagyis a 2197-ben tartott Tizenharmadik Gileád-

disztikai Szimpózium részleges átirata. A konferencia keretein belül a korszak jövőbeli kutatói számolnak be a feltárt tanúvallomások írásos változatairól, illetve Lydia néni önéletírásáról. Az iratok hitelességét, a bennük foglalt információ hasznosságát firtatják, igyekeznek bizonyítani. Ez az utolsó fejezet visszamenőleg új kontextust teremt a szövegnek: történelmi hitelességet kíván kölcsönözni neki, így ennek fényében az eddig olvasottak egy mesterségesen, mozaikszerűen összeállított, időrendbe rakott szövegegyüttessé, a leírt kor egy metszetévé válnak. Így a történet(ek)ben elbeszéltek kvázi lezárt történelmi dokumentummá válnak, azt sugallva, hogy a szövegek egy valós korszak leletei. Fiktív disztópiáról lévén szó, ez a lezáró fejezet nem változtat az elbeszéltek valóságértékén, ám figyelmeztetheti arra az olvasót, hogy olykor-olykor a leírtak nem állnak messze a mindenkori valóságtól. Ehhez járul hozzá a megteremtett társadalmi és politikai rendszer kidolgozottsága, egyes szegmenseinek alapos leírása, amely alapvetően természetesen fiktív, ám számos esetben valós mintákat, példákat, elemeket követ.

Ahogy a regény szerkezetében a fejezetek szintjén, úgy a történet terén is Lydia néni fogja, majd kapcsolja össze a két lány életútját: a két lány tanúvallomásának átirata közé Lydia néni holográfja ékelődik be, részleteiben szabályosan váltakozva, illetve a lányok találkozása és együttcelexése is az idősebb nőnek tudható be. Ilyen módon a szövegek is eltérnek egymástól. Az átiratok utólagosan tett vallomások, retrospektív (életút-) elbeszélések, azonban az Lydia néni önéletírása jelen idejű, s olykor naplószerű is. Lydia néni szövegében konkrétan beszél saját írásgyakorlatáról, annak veszélyességéről, a szöveg rejtekhelyéről, sőt egyenesen olvasójához beszél, neki címezi a leírtakat: „Együtt töltött időnk egyre fogy, olvasóm. (...) Fialat nőnek képzelek, okosnak, ambiciózusnak. Rangot akarsz kivívni magadnak a tudományos élet homályos, visszhangos barlangjában, ami talán még létezik a te idődben is. Az íróasztalod mellett látlak füled mögé simított hajjal, lepattogzott körömlakkal – mert a körömlakk azóta visszatért, ahogy már máskor is. Ott állodaglok mögöttem, a vállad felett leskelődöm: én vagyok a te műzsád, a te láthatatlan ihleted, aki arra biztat, folytasd. Aprólékos munkával dolgozod fel a kéziratodat, újra és újra átolvasod, menet közben apró részletekre figyelsz fel, kialakul benned az érdeklődő, de onott gyűlölet, amit az életrajzírók gyakran éreznek kutatásuk

tárgyával szemben. Hogyan viselkedhettem ilyen helytelenül, ilyen kegyetlenül, ilyen ostobán? – teszed majd fel a kérdést. Te magad sosem lettél volna képes ilyesmire! De te magad sosem kényszerültél rá.” (Lydia néni) Az elbeszélő olykor önreflexív módon beszél, így Lydia néni egyszerre válik alanyává és tárgyává is saját írásának és az írás aktusának. Az öntükrözés során az elbeszélő saját olvasóját szövegétől függőnek határozza meg: „Abban az esetben megsemmisíteném ezeket a szorgos munkával teleírt oldalakat – és velük együtt téged is, leendő olvasóm. Elég a gyufaláng egyetlen lobbanása, és véged – nyomod sem marad, mintha soha nem is léteztél volna, mintha a jövőben sem léteznél.” (Lydia néni) Az elbeszélő sok esetben éppen arról ír, hogy írása révén teremti meg saját szövegének olvasóját. Így a szereplő-elbeszélő írása az olvasói identitásnak és létezésnek szövegtől való függősége alapján a történettől eltekintve is izgalmas (újra)értelmezési lehetőségeit nyújthatja a mindennapi értelemben vett író – szöveg – olvasó viszonyoknak.

A regény nemcsak a keletkezés idejéhez (az első rész 1985-ös megjelenéséhez) képest jóval későbbi, hanem maga a történet is már több mint egy évtizeddel később játszódik. Ez pedig javában hozzájárul a bemutatott hatalmi és politikai rezsim bemutatásához. A két fiatal lány elbeszélése és jellemük kontrasztja is ezen alapul. Ők már az új rendszerben, illetve ezzel a rendszerrel ideológiai alapon szembehelyezkedő szomszédos államban szocializálódtak. Agnes és Nicole világának szembeállítása remekül kiélezi Gileád társadalmának torzulásait. Míg Lydia néni beszámol a „rendszerváltás” időszakáról és eszközeiről, addig Agnes szemszöge az „új” világba való belenevelődést, ennek következményeit tükrözi, hiszen a lány nem ismer más lehetőséget, s ugyan szenved az állam nőket és általában a polgárokat elnyomó, szabályozó rendelkezéseitől és fellépésétől, számára azonban ez jelenti a világ általános és elfogadandó rendjét. Nicole a polgárjogokat, az egyéni szabadságot, az egyenlőséget, a demokráciát hangsúlyozó s Gileádot alapjaiban elítélő Kanadában nőtt fel, látva a szomszédos állam veszélyességét, kegyetlenségét, igazságtalanságát. Ennek a két perspektívának az ütköztetése, majd a két szereplő találkozása, kommunikációja remekül kiélezi a világnézetükben kialakult eltéréseket, sőt ellentmondásokat. Így Gileád megítélése sem maradhat egyszerűen fekete és fehér. Ezzel természetesen nem azt állítom, hogy Gileád

disztópikus világa nem lenne alapvetően elítélendő és kerülendő, csupán mindez rámutat annak szükségességére, hogy az érme mindkét oldalát megvizsgálja az olvasó. A szempontok ütköztetése és eltérései mentén az olvasó maga is rákényszerülhet, hogy saját világnézetét, hiedelmeit, ideológiáit, valamint saját társadalmának rendszerét is felülvizsgálja. Ugyanakkor fontos arra is figyelni, hogy a regény és az elbeszélte történetek a mindenkori társadalmak számos hibájára rámutatnak (radikális, de pont emiatt megdöbbentő módon): hátrányos társadalmi hierarchia, nők elleni erőszak, áldozathibáztatás, depresszió, öngyilkosság, szexuális erőszak, vallási ideológiákkal való visszaélés, ideológia és fanatizmus alapján elkövetett gyilkosságok, a tudatlanság és tanulatlanság veszélyei, hatalmi manipuláció, a hatalom (panoptikumszerű) önmagát belülről működtető felépítése, lehallgatás, kémkedés, terrorizmus, külső és belső csoportok megkülönböztetése – bűnbakképzés stb.

A regény szövege megítélésem alapján összességében nagyon olvasmányos és gördülékeny, ahogy mondani szokás: olvastatja magát. A váltakozó fejezetek folyton újra- és újratereztik a feszültséget, azonban pont a sűrű váltakozás miatt olykor el is lehet veszíteni az egyes történetszálak „fonalát”, akadályozóvá is válhat mindez, hiszen az általánosan megszokottól egy alapjaiban eltérő olvasási gyakorlatot követel meg. A fejezetek ilyenfajta felosztása önmagában izgalmassá teszi a szöveget formai és tartalmi szempontból is, azonban ezen túlmenően változó lehet, hogy kinek milyen tapasztalata alakul ki az olvasás során ezzel kapcsolatban. Véleményem szerint a vallási fanatizmus a szereplők viselkedésében és kommunikációjában olykor már túlzó formákat ölt, azonban ez is hozzájárul Gileád mesterségesen megteremtett világának hiteles leírásához és bemutatásához. A regény önmagában is kifejezetten érthető, azonban felmerül néhány logikai pontatlanság a történet szintjén. Továbbá mivel számos utalást tesznek az elbeszélők a múltban korábban történetekre, illetve egyáltalán Gileád rendszerének megértése érdekében ajánlatosabb az első rész ismeretében olvasni, hiszen az abban leírtakat egészíti ki és zárja le a *Testamentumok*.